

**Kirjanduspäev
„Luuletaja Heiti Talvik”**

Betti Alveri Muuseum

**Kirjanduspäev
„Luuletaja Heiti Talvik”**

Vali Press

2009

Koostaja Heli Järv

Toimetaja Toomas Muru

ISBN 978-9949-18-476-7

Täname:

Eesti Kultuuriministeerium

Eesti Kultuurkapitali Jõgevamaa ekspertgrupp

SA Betti Alveri Fond

Kirjanduspäev
„Luuletaja Heiti Talvik“

Jõgeval, Betti Alveri Muuseumis
24. novembril 2008

Toomas Muru, Heli Järv Pühendunud nagu sõdur või munk	7
Katrin Saukas, näitleja, lavastaja Lavastuse „Võlg“ saamisloost, selle kontseptsioonist	9
Tekste Heiti Talvikust:	
Ants Oras Heiti Talviku „Palavik“	14
Ants Oras „Kohtupäeva“ lauliku mälestuseks	16
Aleksander Aspel Heiti Talviku isiksus ja luule	17

Pühendunud nagu sõdur või munk

Heli Järv, Toomas Muru

Ilmunud ajalehes *Vooremaa* 2. detsembril 2008

Möödunud esmaspäeval — sel tõeliselt tuisusel päeval — toimus Betti Alveri muuseumis traditsiooniline kirjanduspäev, seekord Betti Alveri abikaasale Heiti Talvikule pühendatud. Selleks, et mõista Alverit, ei saa kuidagi mööda vaadata Talviku mõjust tema valikutele, hoiakutele, nägemisselgusele.

Alver ja Talvik on ainulaadne luuletajapaar nii eesti kirjanduses kui ka maailmas. On haruldane, et koos saavad elada ja luua kaks nii tugevat loomingulist natuuri. Tavaliselt kipub olema ikka nii, et kahest üks tegeleb rohkem majandamisküsimustega, et teine pühenduda saaks.

Heiti Talviku uurimisega on juba aastaid tegelnud Mart Orav. Uurimistöö tulemustest on kokku saamas monograafia. Oma põhjalikkuse tõttu ei ole Orav sõandanud käsikirja veel trükki anda. Samas sai seda Alverist ja Talvikust kõneleva lavastuse “Võlg” kokkupanemisel kasutada Katrin Saukas, kes oli selle eest Mart Oravale sügavalt tänulik. Mart Orav ja Katrin Saukas olidki Alveri muuseumis toimunud kirjanduspäeva külalised.

Mart Orav püüdis oma ettekandes “Katse tabada Heiti Talvikut” vastata küsimusele, kes oli Heiti Talvik ning kuidas kajastus ta elulugu luuletustes ja luule elus. Selleks, et mõista üht tähelepanuväärsemat eesti luuletajat, tuleb teada ta päritolu, natuuri omapära ja suhtlemiskeskonda. Heiti oli pärit haritlasperest, majanduslikult olid nad kindlustatud. Talviku isa töötas Tartu Ülikoolis kohtumeditsiini professorina, ent tundis samas tõmmet ka kaunite kunstide suunas, oli tundlik ja heitlikult vastuolulise siseilmaga. Orav kirjeldas päris pikalt tema iseloomu ja eripära.

Sarnasus isaga

“Kõige kummalisem oli tõdemus, et isa Siegfriedi kirjeldus kordas peaaegu sõna-sõnalt Heiti kohta öeldut,” ütles Betti Alveri muuseumi juhataja Toomas Muru. “See puudutas nii tundlikkust, suhtumist naistesse, vaevlemist vastuolude käes kui ka teravat eneseirooniat.”

Heiti ema Elfriede oli absoluutse kuulmisega pianist, sensuaalne ja kohati tumemeelsusesse kalduv. Pere elas Pärnus, Heiti aga resideeris talviti koos isaga Tartus. Väga tabavalt on Heiti Talvikut portreerinud tema kaasaegsed ja sõbrad Harald Parrest, Aleksander Aspel ja Bernard Kangro. Näiteks nimetab Parrest Heitit vaimuaristokraadiks, sõprade hulgas oli üks tema hüüdnimesid Heiti von Habsburg. “Tema loobumine elu mugavustest ja akadeemilisest karjäärist ning täielik pühendumine luulele on andnud alust võrdlusele sõduri või mungaga. Päris suur osa Talviku luulest on prohvetlik, ta näeb näiteks oma loomingus ette Teise maailmasõja apokalüptikat. Heiti Talviku abielu Betti Alveriga on omaette teema. Päris kindlalt võib väita, et Talvik inspireeris Alverit oma sisemise põlemise, harituse ja eeskujuga. Heiti Talvik on selles mõttes luuletajaks olemise musternäide, et tegelikult pole võimalik eristada tema isiklikku elu ja luulet. Need on üks tervik,” võttis Mart Orava ettekande kokku Toomas Muru.

Harjumatu situatsioon

Katrin Saukase jaoks oli kirjanduspäeva publiku ette tulek natuke harjumatu ning nõudis väikest eneseületustki: ilma kostüümi ja grimmita silmast silma inimestega rääkida on midagi muud kui see, millega näitleja iga päev harjunud. Samas tekkis siira ja avatud olemisega Saukasel publikuga väga hea kontakt. Kuulaja sai hea ülevaate sellest, kui keeruline ja

põhjalik on ikkagi lavastamise protsess. Näitleja ja lavastaja peab väga täpselt aru saama, mida ta mängib, kelle nimel räägib. Ta peab aru saama, kuidas tegelane mõtleb. Katrin Saukas tõi näiteks, et ta on kaua tahtnud esitada Gustav Suitsu luulet, aga lõpuks aru saanud, et pole mõtet, sest ta ei oska mõelda nii, nagu mees mõtleb.

“Võlga” lavastades tõusis Saukase silmis järjest enam esiplaanile Talviku roll Alveri elus. Ei olnud võimalik mõista poetessi, mõistmata tema suurimat innustajat. Kõigist Alveri tegemistest — kuni tema surmani — kumas läbi tema suhe Heiti Talvikuga.

Talviku kohta materjali kogudes sattus Saukas esimest korda elus KGB arhiivi. Esimeseks üllatuseks oli seal see, et tüdinud olekuga arhiivitöötaja ei olnud Talvikust midagi kuulnud ja uuris, et kas ta ikka tõesti suri Siberis. Hiljem selgus, et toimikus polnud Talvik kirjas mitte oma üldtuntud nime, vaid hulga vähem tuntud kodanikunime — Talviken — järgi. Niisiis oli Katrin Saukas sunnitud tõdema, et mitte miski siin maailmas ei ole enesestmõistetav.

Saukast üllatas ka Talviku toimikust leitud ülekuulamise protokoll.

“Nad arutasid seal ülekuulamistel vene kultuurilugu: umbes nii, nagu oleks neil olnud plaanis koos Puškinit tõlkida. Talviku tekstid on nii avatud, et ajavad lausa marru! Ja kaugel sellest, et Talvik poleks mõistnud, mida sellised jutuajamised talle maksma võivad minna. Talvik oli arukas mees ja ta käitumine täiesti teadlik. Ta teadis täpselt, mis on selliste avatud kõneluste tagajärg,” ütles Katrin Saukas.

Ühtäkki hakkas ta tundma, et ta ei saa ise kogu selle materjaliga hakkama, et miski või keegi peab talle appi tulema. Ja siis tuli talle — ikka sealsamas KGB arhiivis — ootamatult meelde Saint-Exupery “Väikese prints” peategelane. Temaga seoses hakkasid Saukasel äkki pildid silme ees jooksuma ja ta kirjutaski Väikese Prints lavastusse sisse. “Kui tagantjärele teada sain, et “Väike prints” ilmus täpselt Heiti Talviku surma-aastal, siis oli mul küll imelik tunne,” ütles Katrin Saukas. “Nii et need seosed seal lavastuses ei ole konstrueeritud. On asju, millest ma ei saa veel isegi päris täpselt aru, miks nad nii on. On ka asju, mille olemus saab meile selgeks alles hiljem.”

Huvitav on märkida, et Katrin Saukas ja Mart Orav kohtusid möödunud esmaspäeval Jõgeval näost näkku esimest korda: senini olid nad suhelnud e-posti teel. Et Orav andis oma monograafia teksti kasutada inimesele, keda ta isiklikult ei tundnud, näitab suurt usaldust.

Kirjanduspäeva kolmas planeeritud esineja Indrek Hirv ei pääsenud lumetormi tõttu Tallinnast liikuma, ent temaga on Jõgeva publikul võimalus kohtuda reedel, 12. detsembril kell 18. Ta oli nõus meile esinema koos Vahur Kubjaga, kes mängib sel õhtul muuseumis klassikalist kitarrimuusikat.

Lavastuse „Võlg“ saamisloost ja kontseptsioonist

Katrin Saukas

Suulise ettekande tekst

Ma ei ole sel moel inimestega väga ammu kohtunud. Ma tunnen end täiesti alasti. Mulle meeldib lavalt inimestele silma vaadata, aga niimoodi ilma kostüümi ja grimmita ... Ma mõtlesin, et pean selle hirmu endas ületama ja võtsin härra Muru väljakutse vastu. Ta pakkus ettekannet ja ma tundsin, et ei oska seda teha - mul on teised vahendid, - ma mõtlen teistmoodi.

Tahan teha siin kummarduse Mart Oravale, kes on mu meelest tõeline kirjandusteadlane. Ma näen Mart Oravat elus esimest korda ja tema vist mind ka - niimoodi inimesena. Jah, me suhtlesime meili teel ja Mart usaldas mulle oma - praegu võib juba öelda – iidse raamatu käsikirja Heiti Talvikust. See, mida ma täna kuulsin, on mulle peaaegu teada, aga ma tunnen ennast tänamatuna, ja ma ei saa sinna midagi teha!

Kõik inimesed mõtlevad - aega ju on! Tegelikult aega ei ole. On veel materjali, mida ma ei ole välja andnud. Ma ei ole kitsi ja ikka jaotan kõike, mis mul on, aga ma ei ole saanud seda teha. See on Voldemar Ermi intervjuu Jaak Johansonile ja veel – Maria Avdjuško ja Jaan Tätte intervjuud Betti Alveriga. Need on löödud masinasse, aga nad ei ole arvutis, ei ole digitaliseeritud. Ma mõtlesin, et leian selleks aega ja teen selle ära. Aga siin ma nüüd olen, häbitunne südames – TEGEMATA! Ütleme nii: luban, jõuan. Sest kuskil peavad niisugused asjad koos olema. See on väga oluline. Nii nagu minuni on jõudnud materjalid Marie Underist kui Betti Alverist inimeste kaudu ja ma olen neile väga tänulik.

Eesti on nii väike, meid on nii vähe. Me ei tohi olla kitsid – see on nüüd noortele öeldud - kui te midagi tunnete, avastate või leiate – otsige koht, kuhu see kõik koondada, sest ükskord te surete ja on väga tähtis, et need asjad säiliks.

Ei ole mõistlik, et me sorime mingites asjades. Ma ei ole siin majas mitte kunagi käinud, ja jälle ma pidin ületama endas teatud tunnet, et tulla kellegi koju. Iseenesest olen mina ka ju Betti Alveri kaasaegne. Ma ei olnud kunagi kindel, kas ma ikka olen kutsutud tema koju. Ja ma ei läinud sinna. Kuigi sel ajal - see oli 1987 - esitasin minagi Betti Alveri luulet koos Tormise lauludega ja hiljem ma leidsin ka Betti Alveri päevikutest selle kohta märke: ta hoidis kõigel silma peal, absoluutselt kõigel, mis toimus maailmas; see on fikseeritud päevikutes. Ja ka selle kontsert-programmi kohta.

1987 käisid tema juures Avdjuško ja Tätte ja tegid imeilusa intervjuu - ka siis ei läinud ma kaasa. Me töötasime koos, nad tegid kursusetööd. Tätte tegi siis Talviku mõtteid ja Avdjuško Betti Alveri mõtteid. See on meil videos olemas. Tegelikult peaksid need materjalid olema ka inimestele näha, see on imeilus lavastus, Merle Karusoo tegi nendega. Ja siin ma nüüd olen ja mul ei ole mitte midagi kaasas.

Ma ei ole kunagi öelnud: Betti. Mitte kunagi. Ka proovide käigus, kui kasutasime tekste, mida teised on öelnud, kui nad on pöördunud: Betti. Ta on mu jaoks ikka Betti Alver. Eks see on vist mõtlemise asi. Ma arvan, et Betti Alveri tekstid ja mõtted ei ole selline väike asi, mida sa saad taskusse panna. Ta on midagi sellist, mis nõuab ekstreemi, no näiteks seda, mis praegu on. Ta ei ole selles mõttes keskmine ja normaalne. Ta ei ole normaalne, ja kui teda tahetakse esitleda inimesena hästi meie hulgast - *oh me kõik oleme sellised!* – siis ... me ei ole sellised! Ma ei tea, kui pikk oli see teekond, et ma julgesin tulla selle materjali juurde. Ju on minu vanus selline, või kogemus, kus ma taipasin, et aeg saab varsti otsa. See taju tuleb sulle üleöö. See taju tuleb äkki!

Ma isiklikult ei mäleta üldse kooli ajast Betti Alverit ja on võimatu, et me ei läbinud seda. Meil oli väga hea kirjandusõpetaja. Ma mäletan Heiti Talvikut. Võib-olla sellepärast, et mu natuur oli tookord selline vastaline, vastuhakkav, mehelik. Täiesti võimalik, et ma *sain Talvikuga siis kokku*, aga Betti Alveriga mitte. Kui ma läksin Panso kooli, siis nad olid esimesed, kes *uksel vastu tulid* – Under, Betti Alver ja Heiti Talvik, ja nad on käinud minuga kogu aeg kaasas. Ja ma pidin nad enda jaoks selgeks mõtlema. Mingid asjad peab selgeks mõtlema, et edasi elada, - ei saa kogu aeg korjata endale selliseid *pusasid*. Amet on mul selline, et mul tuleb nad ka läbi elada. Ja läbi mõtelda teiste nähes ehk näitlejana laval.

Selles mõttes on minul lihtsam amet, kui Mart Oraval. Tema muudkui kirjutab, otsib, seostab, loob hüpoteese, - see on selline passiivne roll. Ja nüüd oleneb sellest, kuidas ta ennast müüa suudab, kuidas raamat ilmub. Minul on ainus võimalus - vahetada publikuga nägemust, oma mõtlemist, oma arusaama. Minul on selles mõttes kommunikatsioon lihtsam. Ma täna kuulasin Mardi juttu ja vaatasin, et kirjandusteadlased on tehtud sellisteks, et ... tal on siin mikrofon, ja ta tantsib, suur mees; ta ei tohi minna mikrofonist kaugemale. Ja panite tähele, et selle aja jooksul, mis ta laval oli – kusagil tund aega – , oli tal viis repliiki, mis ei olnud tekstis kirjas ning - ta tuli mikrofoni juurest kohe ära. Ma vist ei oska päris täpselt seda seletada, aga kui me saaksime kirjandusteadlase ka selle avatuse juurde, et me ei õienda ta kallal, et *näed - sa ütlesid selle fakti valesti!*, või et näiteks *grammatiliselt ei ole su lause õige!* Selline vabadus tuleks – oi, mulle meeldiks! Ja samas ma ei taha seda. Sellepärast, et mul on vaja just seda, kes hoiab kinni kõigest, hästi tugevalt, ja mina võin siis seal peal *haldjat teha*. Selline kummaline lugu siis.

Selle lavastuse puhul ma ei saa rääkida lavastusest, sest ma mängin seal ja ma ei ole päris kindel, et ma saan alati aru, kes ma seal laval olen, kuidas ma välja paistan, kuidas ta on kontekstis, sest iga etendus on erinev.

Nii tore oli minul ka seda kogeda, mille kohta Betti Alver ütles, et ta ei saa näitlejast aru: iga õhtu üks sama tekst ja muudkui aga läheb jälle! Tegelikult on nii, et heade tekstide puhul sa lood ikka ja uuesti, sest iga kord on publik erinev, sa ise oled teine, iga etendus on erinev.

Ma olen käinud New Yorgi Broadwayl ja seal nad ju annavad kuus etendust nädalas - kujutate ette? Seitse päeva on nädalas, üks päev on neil prii ja kuus etendust! Maksimum on 5-aastane leping. Etendused ei tohi erineda, nad peavad olema kõik sarnased, sest piletihind on üks. Ja nad on selles mõttes professionaalid. Ma käisin vaatamas *Fantomy of Opera*-t, käisin kolm korda ja ... nad ei tee mitte midagi teistmoodi! Tõesti ei tee! *Chicago*-t käisin vaatamas kahte etendust – absoluutselt sama, kõik on sama! Kõik on sama perfektne ja nõnda-öeldes professionaalne. Nad teenivad hästi. Aga ma ei taha Broadwayle!

Ma ei arvanud, et Heiti Talvik minu loos saab sellise suuna nagu ta sai. Ma ei näinud üldse paljusid seoseid ette, enne kui materjalid olid sisse loetud - endale sisse loetud. Kui ma lugesin Betti Alveri käsikirju, päevikuid ... muidugi ma tahtsin „Tuju” lavastada.

Kes ei tahaks – kui palju tegelasi! Kui palju huvitavaid mõtteid, kui kaunis materjal, kui köitev ja nõnda edasi. Ma tahan praegugi. Aga kõigest sellest kumas läbi suhe Heiti Talvikuga. Kõigist tema tegemistest, kuni lõpuni. Ja siis ma pidin teada saama: mis see siis on? Ja siis ma sain Mart Oravalt käsikirja ning ma hakkasin aru saama, mis see on.

Järgmine hetk oli see, et ma ei olnud kunagi käinud KGB arhiivis, ma ei teadnud, mida see tähendab. Mind ehmatas arhiivitöötaja repliik, kui küsisin, kas tal on arhiivis Heiti Talviku toimik. Ta ütles: *Ei ole!* Mõtlesin, et see on mingi viga – kas tõesti ei ole!? Ta küsis mu käest: *Aga kas ta ikka suri, - seoses sellega? - Suri jah, Siberis suri ju. – Ei ole jah.* Mina olin teinud küsimisel vea, ta oli ju arhiivis Talvikeni nime all, aga seda ei teadnud see arhiivitöötaja, et Heiti Talvik on Heiti Talvik. Tema teadis Talvikeni. See oli minu esimene käik arhiivi, mis

näitas, et see, mis ma arvan, et on enesestmõistetav, ei ole enesestmõistetav. Seda tunnet ma tean muidugi juba ammu. Mitte miski ei ole iseenesestmõistetav. Mitte miski. Aga nende toimikute juurde...

Enne sajandivahetust me tegime samuti ühe dok-materjalidel ja intervjuudel põhineva tekstikogumi, mis kujunes näitemänguks ja lavastuseks: *Save Our Souls*. See põhines mõrtsukate elulugudel. Kokku me tegime kuskil kaheksakümne-tuuris neid intervjuusid ja mina tegin umbes viiskümmend. Ma ei olnud ainus intervjuueerija. Pärast seda jäin ma ... ma ei saa öelda *haigeks* päris, aga nii ju nimetatakse seisundit, kus sa ei ole päris adekvaatne. Ei tunne elust rõõmu ja kukerpallitamine ei ole ka enam tavaline asi. Kaks aastat läks, et ma sellest taagast lahti sain. Nad olid nii avameelsed. Kas ma olen nüüd sellest just lahti saanud, aga ma vähemalt ei põe seda. Seda ma ette ei teadnud, et rääkides vägivallast võib tekkida selline reaktsioon.

Siis ma käisin vanglates – ma olen käinud kõikides eesti vanglates, Patareis ka. Vanglaülem tegi ekskursiooni, - enne intervjuud *eluaegsega*.

Ühesõnaga, kui ma võtsin kätte Heiti Talviku toimikud, siis ma teadsin, mida ma teen, - enda arvates. Ma ei teadnud, et ma ei suuda...- et ma esimene kord lihtsalt tellisin sealt teatud koopiad ja ei suutnud lugeda. Ja teine kord ma võtsin juba ise oma fotoka kaasa ja töötasin, et mul oleks kõik olemas. Ja siis ma sain aru, et see äng ja see vaev on nii suur, et ma ei saa sellega hakkama. Miski kuskilt peab mind aitama. Ma ei saanud sealt üle ega ümber, see kõik oli ... See kõik on nii avatud, need tema tekstid, mida ta räägib.

On niimoodi, et see ajab marru. On legend, et selle asemel, et teda üle kuulata, arutasid nad seal ülekuulamisele vene kultuurilugu – umbes nii, et õppisid koos Puškinit. Aga see ei ole võimatu, sest see tema avatus on ... jube!

Neid ülekuulamise peaks vist täiesti eraldi lavastama? Mida see mees ülekuulamisele räägib!? Heiti Talvik – kaugel naiivsusest - arukas mees, teadvustatud käitumisega... Ta teab täpselt, mis on selle tagajärg. Istusin arhiivis, külmetav arhiivitöötaja laua taga ootamas, et millal saab ära minna, sest kell hakkas just viis saama. Mina mõtlesin jälle, et mis ma nüüd teen! – pildistasin ikka seal akna peal... ja siis - äkki tuli see Väikse Printsiga tegelane. Sealsamas KGB toimikute keskel. Ja nagu pildid hakkasid käima, see oli mingi 10 aastat tagasi või veel rohkem, millal ma lugesin „Väikest printsiga“. Seda viimast väljaannet nägin ma nüüd, kui ma selle raamatukogust võtsin, esimest korda. Ja siis, kui ma lugesin, et see raamat ilmuski sellel aastal, kui Heiti Talvik suri, siis oli küll imelik tunne. Need seosed ja mõtted – nad ei ole konstrueeritud, selles mõttes, – nad on tulnud. Mõned seosed on sellised, millest ma ise ka veel päris aru ei saa. Ma ei osanud ka partneritele kõike seletada, mul jääb sõnadest puudu. Mul on ka see arusaam, et me kõik elame erinevatel tasanditel ja kõike me omavahel ei saagi selgeks rääkida. On ka muud vahendid, kuidas üksteist mõista, – mitte ainult sõnad.

Siia tülles ma mõtlesin, et kui ma mõtlen, et ma olen avatud, – et siis ma pean selle kõrval mõtlema seda, et mida ma siis kardan olles teiega niimoodi vastastikku. Ja siis ma mõistsin, et tegelikult ma kardan olla mittevääriline, - ja samas ma ju annan endale aru, kus ma ise asun.

Muide, ma olen käinud Jõgeval. See oli kas 1987 või 86. Tollal oli sordiaretusjaamas vana Kuuks... Me sõitsime Želnini juurde. Ma just kaebasin härra Murule, et see Jõgeva on üks pommiauk! – nagu üks mõrtsukas ütles Vändra kohta, kuna ta ei saanud seal oma asju ajada – juua ja muud sellist. Ja kui ma otsisin eile tuisus Tallinnas internetist rongiaegu, – et olgu, ma tulen rongiga – siis ma kuulsin, et rongid sõidavad ka rööbastelt maha, aga mõtlesin, et panen lumesaapad jalga. Et mis see on siis, rongiga saan ma siia – ... aga tagasi ma ei saa! Rong läheb praktiliselt kell 6 õhtul. Tallinnasse tagasi saan ma kas läbi Rakvere või Tartu, – ja kõik!

Kuulan alati raadiot, kui nõusid pesen – köögis on raadio *Vikerraadio* peal – ja eile hommikul Lianne Saage, see vahva inimene, andis intervjuu Margit Kilumetsale. Jooksin seal köögi ja õue vahet, andsin koertele süüa ja ma ei kuulnud kõike teksti – aga üks lause jäi mulle meelde: et ta ei ole siiani näinud oma laste lavastusi (Tammsaare ja muud sellised vahvad asjad). Lianne Saage – imelik, aga ta ei saa kuidagi Tallinnasse. Mõtled, et no kuidas ei saa, - ta on küll ju tegus inimene, aga nüüd ma mõistan, et ta ei saagi! Tal peab olema kutsar, hobune, eesel, ma ei tea, kes... pärast etendust ei saa kuskile enam. Jõgeva rahval peaks Tallinnas olema oma väike hotell. Mul sai huumorimeel otsa – hakkasin mõtlema, et palju siin Kesk-Eestis on veel neid kohti, kus me nii enesekindlalt räägime, et ... ja ongi nii. Kõike saab ju, muidugi, aga tekib see Heiti Talviku kompleks, et kõik, mis on halvasti, kui sa sellega isiklikult kokku puutud, sa võtad ka seda isiklikult. Mina olen Tallinnas, mul on teed lahti, – teie olete nüüd Jõgeval siin ja mul on häbi. Ja ongi siiralt häbi. Nii nagu mul on maakodu Võhmast 6-7 km Türi poole. Villevere külas on see. Selle aja jookul alates 96. aastast kui mina seal olen, on sealt kadunud kõik: kool, lapsed, raamatukogu, pood, postkontor; kõik see on toimunud 10 aasta jooksul. Inimkvaliteet ei ole seal ju väga kõrge – see on vana kolhoosikoht ja kellel on jaksu ja jõudu olnud, need on ära läinud, järele jäävad need, kellel ei ole tahtmist või võimalust või kes ei teagi, et on ka muid võimalusi peale joomise. Aga kui ma inimestega kokku saan, no ikka saad ju, sest seal on ju ka väga vahvaid inimesi, kes on vastu pidanud, kes on isekad, vaimselt tugevad, oskusinimesed, käsitöömeistrid, põllumehed... ja kui mina kokku saan nendega, siis mul on häbi – vat mina käin nüüd ringi, igalpool käin – nemad on seal Villeveres. Ja mul on häbi, et see kõik on niimoodi läinud. Pärts tõsiselt kohe.

Kes teist on näinud seda „Võlga”, – ja teile ei jätkunud siis neist riimitud tekstidest ?

... (Loeb luuletuse: *Tähetund*) ...

Ma olen ikka mõelnud, et aplaus on näitlejale, noh, siuke ... et see peaks olema midagi sellist, et mida rohkem raiuvad, seda parem on. Kui paned veel mingi musa taha ... selles rütmis on publikul hea peksta. On lavastajaid, kes *mängivad* selle peale. Aga ma ei plaksuta kunagi, sest tunnen, et see on kuidagi kohatu – ma pean selle välja ütleva, ma küll vabandan, ma ei taha kedagi solvata. Kõige südamlikum lugu selle plaksutamise kohta oli kunagi Pirgu mõisas, me mängisime ühte teksti – päevikuteksti – „Aruanne” ja see oli Ella Kaljase päevik. Me kutsusime oma mõisa eakaid inimesi, kellel on otsene suhe selle aja ja selle looga, sündmustega. Neil on ajaloo mälu blokk – kes on blokeerunud oma eluloo tervise huvides, kes poliitika pärast, – väga palju põhjusi, aga blokk ... ei räägita asjadest, väga paljudest asjadest, millest me peaksime rääkima, et süda puhtaks saaks. Võib olla peaks nimetama seda tunnistuseks. Ühesõnaga olid need eakad inimesed ja me tegime neile vastuvõtu võileibu seal. Marko Matvere tegi morssi ja Johansonidega kleepisime vorste leiva peale ja ühesõnaga oli selline tore õhkkond ja inimesed tulid, neile meeldis, et ei pidanud valetama ja ... need tekstid, me ei muutnud seal midagi. Sellega olid probleemid – tol ajal oli veel vene aeg – aga üldse mitte suured probleemid. Me saime teha, mida tahtsime, tegelikult meil ei olnud tsensuuri, ja kui me lõpetasime, oli saalis täielik vaikus ja juba siis mulle meeldis see vaikus. Ja siis, üks papi võttis taskust suupilli ja hakkas mängima – see oli midagi sihukest! – ja Matvere ja Johansonid, need võtsid selle loo ju kohe üle. Nii et sellest tuli selline võistulaulmine. Ella Kaljaku päevikus oli palju laule, tolaegseid laule, mida me siis nõnda öeldes tsiteerisime, noh laulsime. Ja see oli imeline! Mitte keegi ei ... lihtsalt see suupill ja sealt jätkus see kontakt. Oi, nad olid bussiga, ma tean seda naist, aga teda enam ei ole, see kõik oli nii ammu ka ... nad on – ma arvan, neid kedagi vist enam ei ole... ja see mees suupilliga... jah! Mõtlesin, et ma peaks laulma selle Urmas Lattikase laulu. See on mu lemmiklaul. Iga töö jaoks on väge vaja, seda te teate, eks, kui sul väge ei ole, siis ära mine. Oota, ja korja. Võib igasugu asju teha – võib muna praadida ja pesu pesta ja võib lugeda, aga

luua ei saa, kui väge ei ole. Ja iga päev ei peagi looma. Tuleb osata oodata. Ja tuleb endas see ruum teha, noh, kuhu sa korjad. Ruumi tegemine iseendas – see on marutähtis.

Ja nüüd mina – me rääkisime „Võlast”, eks ju. Mul on nii palju võlgu! Ega noorena ei saa sellest aru. Sellepärast, et sulle ju makstakse kogu aeg. Need esivanemad maksavad ju kogu aeg oma võlgu teile ja teie võtate. Te veel ei taipa, et varsti on teil endal see maksmise aeg. Ja ongi hea, et ei taipa – mõtle kui õudne: käid noorelt ringi, nina nosis: *Olen võlgu, olen võlgu!* Aga kui sa aru saad, et sa oled võlgu, mitte ainult teistele, vaid eelkõige endale – endale võlgu, siis läheb kiireks. Väga kiireks läheb, sest sa ei tea, kuna see vägi sul koguneb, kuna sa saad selle realiseerida. Ja üks tahtmine on mul laulda sisse vanad laulud, mis on minu jaoks tohutult tähtsad olnud – seal on igatsugu tangosid ja mõni regilugu ja igasugu niisuguseid asju, mis mind on aidanud, - justnimelt aidanud - oma rütmi, helistiku, kogu selle informatsiooniga. Üks nendest asjadest tuli nüüd seoses „Võlaga” juurde: Urmas Lattikase „Kui mustavad udud”.

Üks mu lemmikluuletajatest - inimene, kelle tekstidest ma pean lugu ja kellelt õpin - on Gustav Suits. Kui sa oled noor ning kui sa midagi ära õpid, tahad näidata, et sa oskad. Põldmäed (Aino Undla-Põldmäe ja Rudolf Põldmäe) olid siis veel elus. Käisin neil külas ja nad rääkisid Suitsust, – olid koos töötanud ülikoolis. Ma olin nii enesekindel, mul oli nii hea meel, et olen Suitsuga tuttav ja et saan kõigest aru! Ja siis, kui mul oli programm koos, ütleme nii: kõik niidid olid kootud, justkui kangas oli peaaegu valmis, - ma oleksin võinud seda kangast minna teiste nähes siis lõpetama. Ja äkki ma taipasin, et ma saan kõigest aru, aga ma ei saa aru, kuidas mees mõtleb! Käsi südamele: ja nii ongi! Ma küll võin, - aga et ma lähen kõva häälega mõtlema (see on näitleja tegevus: mõtelda ja tegutseda teiste nähes) - ma ei suuda ju! Ma ei saa seda teha. Ka mehed ei saa mõtelda nagu naine. Ühe sõnaga: olin tänulik, et mind õpetati, olin tänulik endale, et ma selle tee läbi käisin, aga mingit programmi ega etendust sellest ei sündinud.

Ja nii kitsi olen ma ka olnud, et ega ma mõnele mehele seda ka ei ole pakkunud. Tegelikult võiks ju.

Heiti Talviku tekstid on ka sellised, mida tahaksin nii kangesti esitada – tegelikult suudan ma neid ainult tsiteerida. Tsiteerida võin kõike, aga päriselt - ma ei saa.

„Kui mustavad udud ja taevas lööb halliks,
saab äkki kõik hääbuv su hingele kalliks.
Sa süütad siis lõhnava sigari suhu
ja tasa kaod kodust, tont ise teab, kuhu.

Käid vilist'es alla vaid tänavaid valgeid,
teel nälginud libudel näpistad palgeid
ja hõiskad kui poisike, silmates sulgi,
kel süda kui metsloom ja silmad kui tuli.

Sa viipad ta pimedada värava taha
ja jäta tal' kübara, mantli ja raha, -
siis kaisutad teda ning taandudes ruttu,
kaod otsekui viirastus vihma ning uttu.”

- see oli siis Heiti Talvik.

Heiti Talviku „Palavik”

Ants Oras

Esmatrükk: *Üliõpilasleht*, 1934, nr 2 lk 50-51

Heiti Talviku luuletusi on "Loomingus" ja vahel ka mujal lugeda olnud juba üle üheksa aasta. 1925. aastal üllatasid nende ridade kirjutajat mõned omapäraseid värsked ja laulvad read "Loomingus", mis praeguilmund kogus leiame päälkirja all "Simmanil". Tookord ootasid huviga uuel autorilt uudiseid, kuid neid tuli visalt ja harilikult vaid õige lühikesi, kuigi isukaid. Nüüd, umbes kümnend hiljem, on Talviku vahepääl ilmud ja ka mõned ilmutata värvid väga kiidetava ja tänatava eraalgatuse tõttu ühte maitsekalt dekoreerit vihku kogutuina kättesaadavaks tehtud neile, kes ei viitsi neid siit-säält kokku otsida, vaid eelistavad luulet lugeda raamatutena, mis võimaldavad üldpildi moodustamist. Tuleb tunnustada uue „Kammisseppade" kirjastuse ettevõtlikkust ja oskust. Päril viimasel ajal pole ilmud ilukirjanduslikke teoseid, mida oleks sama meeldiv kätte võtta ja nähtavasse kohta võõraile lehitsemiseks panna kui Talviku "Palavikku". Ott Kangilaski illustratsioonid ja veelgi suuremal määral tema fantaasiarikkad initsiaalid lisavad väga tunduvalt raamatu nauditavust ja loodetavasti ka selle minevust. See on teos, mida sobib kinkida.

Kuid olulisim osa sellest on muidugi tekst. See kajastab täpselt autori arengut kümne aasta jooksul. Alul leiame sarja musikaalseid, paiguti isegi veidi tundlema kalduvaid palu, mis kohati meenutavad Rilke nooreea luuletusi oma pehme meloodilisusega, võrdluste haprusega ja pärisnimede tagasihoidliku eksootikaga. Jõulukellad, alistuv armastus, küpressid ja printsessid liituvad ilusateks värssideks, mis oma selge, läbipaistva vormiga ja läbimõeldud proportsioonidega mõjuvad saledaina ja melanhoolselt nooruslikena. Kuid see on vaid neitsilik proloog, millele järgneb raamatu tõeline tuum - hoopis teiselaadne, süngem, dekadentsem ja kindlasti huvitavam.

Heiti Talviku elamuste maailm erineb meie teiste noor-, kesk- ja vanapoetide omast. Süngust on meil ju luules kahtlemata esinend küllalt, neurootilisust ja võllahuumorit samuti kaunikesel määral. Tarvitseb lugeda vaid hilisemat Underit, et selles veenduda. Kuid Talvikul esinevad need omadused eriti keskendat kujul. Talvik armastab naturalistlikke värve, kuid tugevas stiliseeringus ja pateetilise tooniga. Harva ta kopeerib tõelisust. Ta vaid valib sellest mõningad esindavaimad nüansid ja lisab meeeldi mõne fantastilise, süngust süvendava joone. Täpsesse stroofivormi mahutatakse palju antiteese, sageli otse geomeetriselt kalkuleeritud, ning lõppu asetatakse tugev puänt. Tooni võiks võrrelda saksa ekspressionistide omaga, kuid autori vormiinstinkt on märksa arenenum kui ekspressionistide enamikul ega luba tal harrastada saksa venivust. Hoopis suuremal määral kui ekspressionistide meenutab nende luuletuste vorm prantsuse parnaslasi või Heinrich Heine teravaimaid pisiluuletusi *Buck der Lieder*'is. Elutundelt sarnanevad need värvid sellevastu rohkem Heine Laatsaruse-sarjaga, selle vahega, et neis on rohkesti mingit ahastuslikku nooruslikkust. Mõnikord võib selle kõrval vastu lõõtsuda ka üleannetust, kuigi sellist, milles on veidi *fin de siècle*'i, näiteks väikeses luuletuses, mida siin tsiteerin:

    Mu pulss su pulssi tuikab hirmsa jõuga,
    sust veremaik mu kurku tõusnud vahe.
    Loond jälle lõkkele mu elutahe,
    mis kaua tühjalt lõgistanud lõuga.

    Taas kiretõrvikute loitval kumal
    mu värsilained veriharjatavad
    ja sinu auks, mu puhkiv ebajumal,
    "hurraa, hurraa!" nad kooris karjatavad.

Neis ridades on karikatuuri, kuid sellele vaatamata tuleb võtta tõsiselt neis väljenduvat tunnet. "Hirmsa jõuga", "lõgistanud lõuga", "mu puhkiv ebajumal" on kergelt karikeeritud väljendid, kuid kogu luuletuses on jõudu, mis ei ole mänglev. Muide, kui õnnelikult on leitud näiteks sõna "veriharjatavad"! See on keskendet ja oma näilikule lihtsusele vaatamata õieti komplitseerit kunst, milles pole vähimatki algajalikkust ega följetonistlikkust.

Vahel on Talvik paroodiale märksa lähemal, näiteks laulus kuulsast röövlist don Ramonist, mis meeleolult veidi tuletab meelde Bertolt Brechti "Kolmekrossiooperi" laule. Santlaagerlikkust, apaššide luulet, hulguste romantikat oskab Talvik mujalgi tabada suure oskusega. Sellel alal on ta palju õppind Francois Villonilt, kelle laadi ta teadlikult jäljendab ühes selle kogu parimas palas, "Blasfeemilises ballaadis". Viimase põhjal võiks peaaegu teha oletuse, et on tegemist vaid artistliku võllanaljaga. Kuid see oleks ilmsesti eksitus. Talviku võllamotiivididel on juured sügavamal, tema fantastilised õudused, ka siis, kui nad näivad meelega groteskseks väänat, on tõelise palaviku sünnitised, ja nagu palavikunägemused sageli, haiglaselt teravad. Viljatuse, varase surma, roiskumise ja kõdumise assotsiatsioonid tunduvad painajaina. Inetusse kiindutakse morbiidse andumusega - kuid otsekui peitliga raiut, plastiline ja läbini laulev vorm teeb ka inetuse nauditavaks.

Erilise žanri moodustavad väikesed, kohati verlainelikkude lüürikasse kalduvad luuletused, milles nukrust või leina peidetakse poolhumoristliku puändi taha.

Lehte liuglevat veel nägin uttu,
mutta kontsaga ma lõin ta ruttu,
mutta kontsaga ja nutsin siis,
nutsin, kuni politsei mu viis.

Mõnel neist pisipaladest on itaalia graatsiat, meil harjumatu ja natuke mõrkjalt naljatlevat. Siia liiki kuulub šarmantne "Su teele vari langeb võllapuust". Võllas viirastub siin, nagu mujalgi Talvikul, kuid poeet on oma süngetest kompleksidest saand võitu vahedalt tsiseleerit vormi abil:

Su teele vari langeb võllapuust,
kus kõlkumas näen pikka poomispaela,
kuid sina, meeletu, ei mõtle muust,
kui tüdrukust, kes käed sul' heitnud kaela
ja kuumalt palgele sul' surund suu...

Kuid nobedalt ma vastan, okkad keeles:
"See tütarlaps, kes kibeleb mu meeles,
see ongi minu väike võllapuu!"

Tunded on romantilised, aga vorm otse klassikaline. Sellest vormist oleks põhjust palju rääkida. Talvik on üks neid, kes usuvad täiuslikku selgusse, lõplikku kristallisatsioonile ja laitmatuisse riimidesse. Huvitav on sääluures, kui eeskujulikult ta suudab vältida ebaloomulikku sõnastust ja kulund riimsõnu. Või kui riimid ongi vanad, on neile siiski osat elu sisse puhuda. Võrdlused on julged, eksootikat harrastatakse rohkesti, kuid vaimukalt, tõsielust võetakse kas või jõhkraid jooni, kuid sümbolistliku süvendusega, kalambuuridele osatakse sisendada sügavamat mõtet. Sõnaga, väljenduse alal on Talvik omapärane, sagedasti laitmatu taidur.

Väljenduse sagedane jõulisus on teatavas vastuolus ilmavaate lootusetusega - nii teravas vastuolus, et viimast ei taha hästi uskuda. Ilmne on, et Talvik on ilmavaateline otsija, kes pole veel leidnud midagi päris positiivset, kuid kes siiski veel otsib. Teadvus neist otsinguist sisendab lugejale usaldustunde autori vastu, kelle "ribideks kandlekeeled, mis ootamas Mängumeest". "Oo, lõõskav tõde Looja suust, mis koltub meis kui vana tapet!" hüüab poeet. Usume, et "lõõskav tõde" ei jää temasse koltuma, vaid lõõgab kunagi tugevalt esile. Kui oled

läbi lugend selle kogu, siis lihtsalt ei usu, et Talviku veres pole "udutsemas ühtki tungi", vaid ootad kindla usaldusega millegi tõttu tõkestund vitaalsete impulsside vallapuhkemist.

„Kohtupäeva” lauliku mälestuseks

Ants Oras

Ilmunud: *Teataja*, 26. VIII 1956, nr 16

Heiti Talvik vanglas surnud - ja juba ammu, kümne, üheteistkümne aasta eest! Eestis valitseva pimeduse ja õuduse valitsuse kohta nii iseloomustav on selle teate hilinemine. Ühe rahva parimad vaimud võivad üksteise järel lämbuda, ilma et sellest ulatuks kuuldusigi välismaailma. Nõukogudemaal, kus ükski vaimega elu pole püha, on säärased jubedad saladused küll saand endastmõistetavaiks, aga kui mõni neist tuleb päevalvalgele, ei saa hoiduda võpatusest.

See teade on raske hoop. Meie rahvas ei ole olnud just vaene andekaist inimesist, kuid Talviku puhul tuleb leinata midagi suuremat kui väljapaistva luuletajaande kustumist. Ta oli üks neid väheseid, kes põlevalt, kogu hingega olid tõesti kõrgete ideaalide eest väljas. Häid ja kõrgeid mõtteid on ju palju jutlustet, tihti suure veendumusega, kuid nii mõnigi kord on nende ehtsate veendumuste ja tegeliku elu ehtsuskraadi vahel olnud vahet märgata. Prestiiž, praktilise elu ahvatlused, ühiskondliku positsiooni taotlus on nii mõnestki vaimupreestrist teind õige argipäevast laadi kirikhärra. Üpris vähe on neid, kes ka siis, kui teed olid vabad mitmesugusteks karjäärideks, keeldusid igasugusest karjäärist ning elasid oma kutsumusele, vaestena nagu viimased proletaarlased või nagu Testamendi hüüdjad hääled kõrbes.

Heiti Talvik on üks neid hüüdjaid hääli - oma sugupõlve suurim, ohverduvaim idealist. Kogu see tugev lainetus idealismi poole, mis meil kolmekümnendail aastail kõvenes reaktsioonina toorevõitu "eluläheduslaste" grupi vastu, võlgneb oma olemasolu suurel määral temale. Seda teavad kõigepealt need, kes temaga alatiselt kokku puutusid - noored luuletajad, literaadid, "arbujad" ja nende sõbrad -, sest ajakirjanduslikesse väitlusisse Talvik ei läind. Ainult oma naxis, kuid seda kaaluvamas luules väljendas ta end avalikult - ja millal kilpkodanlane oleks poeeti tõsiselt võtnud? Et Talvikut aga tuli võtta äärmise tõsidusega, seda teadis igäüks, kes tundis teda isiklikult. Selle leegi kuumus ei võind ühelgi neist jääda tajumata - see nakkas ja põletas.

Eelkõige põletas see küll Talvikut ennast. Mitte ilmaaegu ei pannud ta oma esimesele värsiraamatule päälkirjaks "Palavik". Ta oli üks meie kibedamaid iseendaga arvetegijaid, nähes endas nõrkusi, mis olid aja nõrkused, kuid millede eest ta tundis end kohustet olevat ise karistust kandma. Pilt, mille ta enesest selles raamatus maalib, on meie kirjanduse süngemaid autoportreesid. Kuid läbi sünguse põleb tung kõrgema vaimsuse poole, mis väljendub ehtpiibelliku-prohvetliku ahastuslikkuse ning võimsusega. Hing ei anna rahu - jumalast-vaevatu hing:

Ah, vaid inimese kaelas ripub ling,
mis Sul otsapidi peos - ja see on hing.

Seda tõde ei ole vist keegi tundnud valusamini kui Talvik, tõe otsija - selle lõõskava tõe, "mis koltub meis kui vana tapet", kuid mille elustamiseks ta pani pandiks kõik oma võimed, sest et ta teisiti ei saand.

Talvik võis olla blasfeemiline, kuid blasfeemia taga peitus palvus. Ta oli *anima naturaliter Christiana* - mitte lõdvalt sulav, vaid end kõigist oma vastuoksustest läbi võitlev, iga kibedusetilka joov, kuni ta jõudis kehtivate tunnetusteni. Ta nägi paratamatult esilekerkivat maailma õudust ja kujutas seda kompromissitu endelisusega "Kohtupäevas", mis oma armutult epigrammatiliselt rabavuselt ületab isegi Gustav Suitsu. Kuid ta lõplik läkitus ei

olnud õuduse läkitus. Tunnustades vanatestamentlike seaduste raskust, mis "meid vabaks ja võimsaks teeb", jõudis ta Vanast Testamendist Uueni välja. Ühes oma viimastest meile teadaolevatest luuletustest kuulutab ta haaravate sõnadega õpetust, mida me kõik tunneme, kuigi seda harva meeles peame:

Kui ka mõte, ussist nõtkem,
eluks ei saa usku anda, -
naeratades naabrilt võtkem
tema raskeim koorem kanda.

See meist roogib hingesalve
sadestunud kõntsasette,
kuni kirkana me palve
kerkib taas Jehoova ette.

Kirkus ja puhtus vastandina elajalikkusele! Elajalikkus tappis Talviku, ent kui tung puhtuse poole jälle elustub, siis jääb Talvik, see sügav luuletaja, üheks selle õhutavaimaks sümboliks. Ta luules on mitmeidki pilte märterlusest. Ilma et ta seda oleks aimand, kujutasid need teda ennast. Tal on meie tulevase vaimse puhastumise ajalooos veel suur osa etendada.

Heiti Talviku isiksus ja luule

Aleksander Aspel

Ilmunud: *Mana*, 1958, nr 4, lk 7-24

Heiti Talvik suri aastal 1945 vene okupantide vanglas. Ta oli avaldanud kaks luuletuskogu - "Palavik" (1934) ja "Kohtupäev" (1937), oli esinenud juhtiva kujuna Ants Orase poolt toimetatud koguteoses "Arbujad" (1938), milline märkis uue luuletajate generatsiooni ja uue kunstitahte esiletõusu me kirjandusel. Temalt ilmus üksikuid luuletusi veel "Loomingus" ja H. Visnapuu toimetatud "Ammukaar" I-s (1942).

See kõik oli kindlustanud Heiti Talvikule juba ta eluajal kaasaegsete kirjandushuviliste silmis silmapaistva koha, kuid alles nüüd, kaksteist aastat pärast ta surma selgub üha ilmsemalt, et me kaotasime Heiti Talvikuga mitte ainult suure luulelise ande, vaid ühe oma suurimaid vaime, ühe neist tõe ja inimsuse sangareist, keda on vähe isegi suurtel rahvastel.

Talviku kogutud luuletused, mis ilmusid a. 1957 "Vaba Eesti" kirjastusel Ants Orase sissejuhatusega, annavad sellest selge tunnistuse igäihele, kes on suuteline tajuma luulelise sõna jõudu ja luules tunnetama inimese tuuma. Ants Orase eessõna sellele koguteosele piiritleb talle omase suveräänse läbinägelikkuse ja vaate avarusega seda Talviku loomingu tähendust meie kirjanduse ja ajajärgu taustal (juba ainult ülevaatenähtena meie eelsõja-aastate kirjandusel on see eessõna põhiliseks ajalooliseks ürikuks, mida iga eestlane peaks tundma), kuid vahest veelgi tunnismärgilisem Talviku luule kasvavast mõjust on meie tänapäevase noore kirjanduspõlve loetud ja kuulnud avaldusis ilmnev tunnistus. Nähtub, et Talviku luule haarab meid otsesemalt ja võimsamalt kui ühegi teise eelmise põlve luuletaja looming.

Kuidas ka ei oleks selle juba ilmnunud tunnistusega, igatahes sisaldab Talviku looming kõiki eeldusi kuni varjatud hingelise jõu tagavaradeni, et kõige avaramat tõsist lugejaskonda haarata, sest luule polnud Talvikule lihtsalt pealiskaudseks ilu- ja elamuste-harrastuseks ega ka ainult tuntud isiklike või üldiste radade edasitallamiseks. Luule oli talle vahendiks omaenda sisima tõe tunnetamisel. See sisim tõde on aga meie kõikide tõde, kui me ainult usaldaksime kõik sinnani tungida.

Elu ja luule, isiksus ja looming on säärase loova vaimu juures tihedalt seotud ja seepärast on Talviku mälestust austades niisama palju põhjust peatuda ta isiksusel kui ta luulel, seda enam, et pealiskaudseil tõlgendajail on olnud hõlbus sel pinnal üht teise vastu välja mängides mõlemaid tundmatuks teha.

Talviku isiksusest lähtudes võime loota paremini mõista ka ta loomingut, mille põhisuundi püüamegi järgnevas iseloomustada, niivõrd kui see siit kaugelt on võimalik. A. Orase eessõna on meile seejuures mitmeti teejuhiks; isiklikud mälestused ja tähelepanekud liituvad neile täienduseks, lootusega esile tõsta mõningaid seni varjujäänud aluseid ja suundumisi.

*

H. Talvik sündis a. 1904 Pärnus arst Siegfried Talviku perekonnas, kus kunstiharrastus ja vaimsed huvid moodustasid n.-ü. loomuliku miljöö. Ta ema oli andekas klaverikunstnik ja ta isa filosoofiliste kalduvustega arst, kes Tartu ülikooli eestistudes valiti kohtuliku arstiteaduse professoriks. Professorina elas ta üksi tudengi moodi vaeses korteris Tartus, kus Heiti temaga ülikooli ajal seltsis, kuna ta pere - naine, tütar ja noorem poeg - elasid edasi Pärnus, kus kogu pere suvekuudel jälle koos oli. Tõenäoliselt valitses ses perekonnas väga harmooniline vahekord vanemate ja laste - ning viimaste vahel omakeskel. Võime seda oletada Talviku esimese luulekogu avaluuletuse "Legendaarne" põhjal. Säärane hell hoidvus, mida luuletaja avaldab ses poemis oma väikese väsima kippuva venna suhtes, võis võrsuda ainult harukordses perekondlikus soojuses. Oma vennakest õhutades märgib luuletaja ühtlasi oma isa põhjendavat mõju:

Näed neid sinirünkaid mere taga,
sinna manitses meid ükskord isa hääl.
Pilved vestlevad säääl jumalaga,
kuldne valgus luulab nende pääl.

See ideaalsete väärtuste ja kuldse valguse religioosne tunne, mis siin otseselt isalt öeldakse põlvnevat, jäi ka Heiti Talviku enda elutunde nurgakiviks, mille põhjendav tähendus ilmneb korduvalt ta luules, nagu alamal näeme.

Talvik põlvnes sellest meie varasemast haritlasmiljööst, mis oli andnud meie maale sääraseid vaimse ja kõlbelise autoriteediga kujud, nagu ülikooli rektor Juhan Kõpp, professorid Gustav Suits, Konik ja Peeter Põld, arst Juhan Luiga, et nimetada ainult üksikuid. Heiti Talvik oli selle sisemise aristokraatia-pärimuse sünnipäraseks edasikandjaks. Ka oli see esimesest pilgust ilmne igaihele, kes teda isiklikult kohtas. Nii kirjutab Ants Oras oma esimesist muljeist Talviku puhul: "Suur viisakus, kombepeenus, diskreetsus teiste vastu, õilsalt noobel joon tekitasid aristokraatse päritolu mulje". Jah, neile ridadele kirjutaks alla igauks, kes Talvikut on kohanud. Kõige iseloomulikumaks tema puhul jääb aga, et aastaid kestnud tutvuse järel polnud tarvis sellest esialgsest muljest silpigi muuta. Need sisemise noblessi omadused kuulusid ta isiku olemusse.

Samal ajal oli aga Heiti Talvik kõige spontaansemalt elav temperament. Seda joont kajastavad nii värskelt ta varasemad luuletused "Simmanil", "Taliöine", kuid ka hiljem "Kohtupäevas" näiteks "Tuut-tuut" ja "Lauliku hommik". Oras on selgi teemal kirjeldanud ilmekalt ta vaimustushooge ja tuliseid vestlusi, elurõõmsat suhtumist kõigesse, mis elu võib pakkuda nauditavat ja õhutavat. Samaaegu peab mainima ta instinktiivset solidaarsust üksildaste või protestivate kaaslastega, ta tugevaid kiindumusi kirjanduse alal, kus ta karge maitse ja tõetunne olid juba varakult välja kujunenud. Mäletan hästi seda iseendastmõistetavat lugupidamist, mida ta mulle sisendas, kui ma noore tudengina teda üliõpilasselts "Veljestos" kohtasin. See oli 1928. aastal. Talvik oli minust ainult mõned aastad vanem, kuid ta vaimne küpsus ja inimlik mõistvus näisid juurduvat otsekui ses ajatus tões, mida noored tavalises elus

tunnustavad ainult oma vanemate ja esivanemate eesõigusena. Samal ajal aga elas Talvik ka enesest noorematega täielikult samal pinnal, ilma et oleks kunagi tundnud, et ta selleni oleks laskunud. Mõistsin alles hiljem, et see oli üldise inimsuse pind, kus eavahed, haridusvahed ja muud vahed enam ei loe, kus iga inimene vaatab näkku samale saatusele. Just seepärast, et ta seda ühist saatust nii ehtsalt ja siiralt oli tunnetanud, mõjus ta oma kaaslastele, mitte õpetajana, mitte nõuandjana, vaid lihtsalt inimliku magnetina.

Aga juba siis oli ilmne, et Talviku peen tundlus ja vaimne ehtsus olid seotud dramaatilise sisemise heitlusega, olgugi et ta seda isegi lähimaile sõpradele ei pihtinud. Seda võis aga aimata ta perioodilises irdumises oma ümbrusest ja pinevuses, millega ta järsku huvitus nähteist, mille inimlik äng ja meeleheide teda puudutasid; seda võis tunda ta ajuti lõkendavas sarkasmis enda ja elu kohta ja eksaltatsioonis, mida ta otsis viinaklaasi vahendusel. Alkohol polnud Talvikule ei uimastavaks unustusvahendiks ega meeltlahutavaks minnalaskmiseks. Ta mõte näis viina mõjul ainult terituvat ja otsekui ennast leidvat, et puhkeda neil elukao teemadel, mis valitsevad ta luuleski. Näis, nagu oleks napsiklaasi juures veedetud ööd mänginud Talviku elus mingi olulise otsingu osa, kus ta murdis läbi oma sissekasvanud reservatsioonist ja haaras paljakäsi pihku end ängistava elamuste puntra.

Mis võis olla selle eluängi algeks Talviku elus? Sellele küsimusele ei saa teadagi anda pädevat ja lõplikku vastust, kuid see võimatus ei tohiks meid keelata küsimust asetamast ja vastust osaliseltki katsetamast.

Talviku luulet liiga sõnasõnaliselt võttes on oletatud füsioloogilisi põhjusi. Aga see kehaline närbumus, mis on Talviku luules korduvaks motiiviks, on tõeliselt ainult vaimse ahastuse projektsioon ja pohmelustundide enesetunne, mida ta kasutas tahtlikult oma luule ainestikuna. See on luule motiiv, mitte elamuslik põhjus. Tegelikult oli Talvik erakordselt visa tervisega mees, kelle unetuid öid ei reetnud muud kui ainult värisevad sõrmed, kui ta paberossi süütas. Füsioloogilise degeneratsiooniga on Talviku ängistusel küll kõige vähem tegemist. Puberteedia hingeliste konfliktide edasikestmist Talviku hinges, mida on oletatud, ei saa samuti pidada põhjendavaks, sest ta ei küüni Talviku ängi tuumani, mis peitub elukaduvuse igaveses probleemis.

Kõige ilmsema, olgugi osalise, biograafilise lähtekoha Talviku elukaduvuse tundele leiame vahest jällegi ta lähedasest vahekorra oma kohtuarstist isaga. Noor Talvik koges üsna varakult seda anatoomiliste lahkamiste, laipade ja surnukuuride süngest tõelust, mis oli ta isa tööväljaks. Teame kirjandusajaloost, kui sügava jälje säärased lapsepõlve elamused jätsid näiteks G. Flaubert'i hinge, kelle isa oli samuti arst ning haigla juhataja. Kuulsin Talvikut mitmel korral eriliselt elustuvat oma isa tähelepanekuid surnute anatoomiast edasi jutustades. Neid lugusid, kus kopsud, maksad, peajud ja sisikonnad lahti rullusid ja luukere irtitas, serveeris ta oma sõpradele meeleldi napsiklaasi juures.

Imelikul kombel ei mõjunud aga need lood ta kõnes mitte mingi kalmuromantilise eritsemise ega ka lihtsalt võllanaljana. Ironiasäde, mis ta silmis süttis, osutas tagamõttele, ja jutustuse teravajooneline ilmekus sügavale kogemusele. On ilmne, et Talviku vaimus ei jäänud need elamused lihtsalt pitoreskse realismi muljeiks, vaid süvenesid ja koondusid üheks ta elutunde põhimotiiviks.

Sõja ja revolutsioonija verised nägemused, mida ta elas üle poisikesena ja mida kajastavad mitmed ta luuletused, lisandasid kahtlemata oma kaaluva kihistuse eelmistele, n.-ü. "kodustele" elamustele, süvendades viimaste tähendust maailma ja tõdede kokkuvarisemise tundeni. Tavaline inimene läheb muidugi surma ilmsusest elus kergejalgselt üle, mõteldes muule. Talvikule aga kõlas juba noorusest peale surmateadvus teiste elamuste kontrapunktina kaasa, tuues kuuldavale selle õõnsa kaja, mida päevad jätavad tühjusse kadudes. Ometi oleks ekslik pidada Talvikut oma surmaelamuse passiivseks ohvriks. Kogu ta isiksus sisendas, otse

vastupidi, sisemise pinevuse ja otsekui kangekaelse sihikindluse muljet. Surmaelamus oli talle teadlikuks elutunnetuse keskuseks, jah, selleks ohakaks ta lihas, mis oli sundinud nii paljusid nõudlikke vaime meie olemasolu tähendust uuesti ja uuesti küsimusse asetama, et omal jõul elumõtet otsida.

Vastused neile küsimustele pole aga lihtsalt mõtte leiutada. Nad on teispool loogilise ja empiirilise mõtte piiri, sel metafüüsilise kogemuse pinnal, milleni inimene võib mõnikord kaevuda omaenda sisemise ängi kaudu, kuid mida ta saab tõhusalt väljendada ainult ses üleloomulikus keeles, milleks on luulekeel. Talviku vaimne otsing oli ilmselt metafüüsilise loomuga. Ja võib-olla juurdus ta luuletaja-kutsumus samas pinnas. Igatahes oli see ennekõike metafüüsilise luule kutsumus.

Surmaelamuses oli ta varakult ära tundnud kõige kaugemale küündiva soone oma elukogemustes ja sellepärast ei lakanud ta seda soont sondeerimast. Kõik muu, mis seda otsingut ei soodustanud, osutus tühiseks. Kui ta ülikoolis pärast esimesi eksameid loobus eksameid sooritamast, olgugi et ta korrapäraselt ja talle omase erakordse tähelepanuga jälgis Gustav Suitsu kirjandusloenguid, siis vahest mitte niipalju liigse enesekriitika ja küündimatuse-tunde pärast, nagu ta mõnikord vabandas, kui seepärast, et eksameil, diplomil ja elukutsel polnud mingit tähendust ta isiklikus tõeotsingus. Otse vastupidi, nad tähendanuks sotsiaalse elulohutuse eelistust tõe, mille tähendust ta polnud eneses veel lõpuni tunnetanud. Ja võib-olla loobus Talvik karjäärist seda vaistlikumalt, et ta tundis seda üsna kättesaadavana. Ta näiliselt kahetsev hüüatus "Jumalate hämaras": "Hüvasti, magus tõde,/ mis tõotas professuuri" on ilmselt irooniline ja osutab, et see väljavaade oli tõenäoline.